

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ: АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

До причин, що актуалізували розробку проблем соціалізації особистості в сучасному суспільстві, належать: розширення меж соціалізації та зміна уявлень про цей процес, що викликане перспективами євроінтеграції України та модернізацією національної освітньої системи з урахуванням європейського досвіду, кращих його зразків і стандартів; зміцнення статусу дитинства в суспільстві, концептуальне обґрунтування його сутності та розвитку в контексті трансформацій суспільного життя; вивчення процесів залучення особистості до суспільних інституцій та розгляд інституціональних форм такого залучення; необхідність забезпечення активного пристосування дітей до нових для них соціальних умов життєдіяльності, набуття ними соціально-емоційної рівноваги та стійкості до впливу змінних умов соціуму; ускладнення сучасних вимог суспільства до функціонування соціальних інституцій, які повинні не лише готувати дитину до дорослого життя, а й формувати її як повноцінну особистість, суб'єкт соціалізації та власної життєтворчості.

Особливе місце серед досліджень проблем соціалізації займають роботи, присвячені соціалізації особистості на ранніх етапах онтогенезу (Л. Артемова, А. Богущ, Ю. Богінська, Л. Варяниця, Н. Гавриш, О. Караман, С. Козлова, В. Кузьменко, С. Курінна, І. Луценко, О. Малахова, І. Печенко, Т. Поніманська, Р. Пріма, С. Сайко). Педагогічний аспект у нашому дослідженні зумовлений дослідженням соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. Такий суто педагогічний погляд на проблему соціалізації дітей дошкільного віку зумовлює особливості нашого дослідження, виділяючи його із загальної низки робіт, присвячених проблемам соціалізації особистості (Ж. Баб'як, Ю. Богінська, В. Іванов, С. Курінна, І. Осадчий, П. Плотніков, Р. Пріма, С. Савченко, С. Харченко, І. Шоробура та ін.). Звідси *мета* статті зумовлюється потребою у визначенні специфіки процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, а також усвідомленні особливостей його організації в педагогічній взаємодії дитини і педагога в умовах дошкільного навчального закладу.

Нова особистісно орієнтована парадигма дошкільної освіти визначає пріоритетними орієнтацію на інтереси особистості, її соціальне та психічне благополуччя, на становлення життєвої та соціальної компетентності, на формування особистісної культури, діяльнісно-практичного ставлення до довкілля, на соціально-емоційний розвиток особистості у дошкільному дитинстві. Ця

парадигма докорінно змінює підходи до діяльності суб'єктів освіти:

- ставлення до дитини як об'єкта і суб'єкта соціалізації, культури, власного життя, здатного до виявлення себе суб'єктом власної життєтворчості, освоєння соціокультурного досвіду на основі суб'єктивного пізнання суспільного довкілля та конструювання образу соціального світу;

- ставлення до педагога як до посередника між дитиною та соціумом, здатного до реалізації рівноправної взаємодії дорослого співтовариства зі світом дітей, до подолання наслідків негативних факторів сучасного соціокультурного середовища, до врахування специфіки вікових потреб, емоційності та вразливості наймолодших членів суспільства, усвідомлення обов'язку захистити їхній внутрішній світ через відстоювання прав дитини;

- ставлення до процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві як до пріоритетного напрямку дошкільної освіти, важливого системного, педагогічно вираженого процесу, пролонгованого в часі, змістовому та операційному аспектах, що дозволяє дитині прилучатися до культури суспільства та освоювати позицію суб'єкта соціального життя;

- ставлення до дошкільного навчального закладу як до соціальної інституції, де творяться культурні зразки спільного життя дітей та дорослих, де здійснюється соціально-педагогічний супровід складного процесу входження в сучасний соціальний світ – складний, динамічний, з характерним розмаїттям негативних явищ, де дитина набуває основ особистісної культури, що відповідає загальнолюдським духовним цінностям.

Отже, соціалізація особистості в дошкільному дитинстві – це важлива соціально-педагогічна проблема, від вирішення якої залежить усвідомлення дитиною себе як особистості, своєї самоцінності та інших людей, розвиток у дітей уміння адекватно орієнтуватися у доступному суспільному довкіллі, уміння виражати почуття і ставлення до соціального світу відповідно до культурних традицій суспільства. Відтак, педагог має володіти науковими знаннями про природу соціуму, соціокультурного середовища, норми якого як необхідну умову своєї життєдіяльності свідомо чи неусвідомлено вбирає в себе дитина. З іншого боку, виникає необхідність уточнити нормативні показники розвитку для сучасних дітей, знати закономірності соціальної ситуації розвитку особистості.

Оскільки мова йде про соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві, де закладаються основи особистості, окреслюється загальний напрям у

формуванні її моральних і соціальних установок, вирішення завдань соціалізації дітей дошкільного віку залежить у першу чергу від урахування особливостей цього вікового періоду. Період дошкільного дитинства, який трактується науковцями як стадія ранньої соціалізації і розглядається як „період первинного фактичного становлення особистості” (О.Леонтьев) займає особливе місце в педагогічній і психологічній науці. Це пов'язано з тим, що в цей період відбувається формування особливостей психіки, які визначають поведінку дитини, її ставлення до навколишнього світу і становлять фундамент особистості. Для вирішення завдань соціального становлення дітей у дошкільному дитинстві вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тих характеристиках етапу дошкільного дитинства, які детермінують особливості перебігу процесу соціалізації дитини в цей період онтогенезу.

Дошкільне дитинство вважають періодом оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Кононко, В. Мухіна) У дошкільному віці дитина все більше розширює простір предметного та починає освоєння соціального світу, відтак соціальний розвиток набирає високих обертів. Дошкільник починає усвідомлювати власне Я, виявляє інтерес до себе, свого організму, до своєї статі, до своїх почуттів, переживань. Психологи називають це розвитком самосвідомості. Через відчуття свого тіла й зовнішності (здорового – хворого, сильного – слабого), внутрішнього життя (переживань, думок, бажань, прагнень), соціального обличчя (статусу, авторитету, комунікативності, конфліктності, відповідальності, совісності) маленька істота жвиється у світ, осягає основні його закони та правила [4, 3]. Зауважимо, оскільки перехід зовнішніх регуляторів у внутрішні, особистісні характеризується низьким рівнем усвідомленості малюком свого ставлення до норм і цінностей, вимог найближчого довкілля тощо, саме неусвідомлені механізми соціалізації (навіювання, наслідування, ідентифікація, рефлексія) через несформовану самосвідомість мають безпосереднє місце у дошкільному дитинстві.

Відтак, дошкільне дитинство – це період формування високих соціальних мотивів і благородних почуттів, усвідомлення своєї поведінки. Саме в перші шість-сім років виникає дитячий обрис світогляду, складається перша цілісна картина світу, розвивається активність як чинник світопізнання, закладається базис особистісної культури, формується усвідомлення себе як індивідуальності, розуміння свого Я, формується ставлення до інших, до світу в цілому. Поряд з формуванням

спрямованості особистості в дошкільному дитинстві виробляються певні способи спілкування, відбувається становлення стосунків з іншими людьми, виробляється стереотип соціальної поведінки. Дитина поступово оволодіває прийнятими позитивними формами спілкування, доцільними у взаєминах з іншими людьми. Світ соціальних взаємин, який осягає дошкільник, вимагає від нього певного рівня морального розвитку, що визначається такими компонентами: знанням норм, правил поведінки, емоційним ставленням до моральних норм і внутрішньої позиції самої дитини. Для розвитку дитини як соціальної істоти, а отже для процесу соціалізації на цьому етапі, першочергового значення набуває знання нормативів поведінки, які засвоюються дитиною через спілкування з різними людьми. Процес засвоєння передбачає, що: по-перше, дитина поступово починає розуміти й осмислювати їх значення; по-друге, у практиці спілкування з іншими дитина виробляє навички поведінки; по-третє, дитина проникає певним емоційним ставленням до цих норм [5, с. 229]. Таким чином здійснюється переорієнтація дитини на нові цінності, створюються передумови для засвоєння соціальних норм, виконання яких необхідне для успішної спільної діяльності з іншими.

Внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується передусім усвідомленням власного Я та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин, який проявляється через потребу брати участь у житті та діяльності дорослих. Ця потреба через психологічні особливості дитини може цілком реалізуватися у процесі ігрової діяльності. Л.Виготський зазначав, що в цей час дитина реалізує новий тип діяльності – гру, яка дозволяє їй змінювати позицію у ставленні до навколишнього світу. Отже, у період дошкільного дитинства закладаються основи соціального, емоційного, вольового, пізнавального розвитку, відбувається процес „вростання” у світ людської культури, актуалізація власних потенцій, формується здатність дитини усвідомлювати себе і навколишній світ, взаємодіяти з ним.

Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві розглядається нами як процес становлення дитячої особистості у її взаємодії з соціальним світом, у результаті порівневого входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціокультурного досвіду на основі її суб'єктивного пізнання соціального довкілля та конструювання власного образу соціального світу.

Основними інституціями соціалізації на етапі дошкільного дитинства є сім'я та дошкільний навчальний заклад, від загальної атмосфери яких залежить емоційне, моральне та соціальне становлення особистості дитини. Реалізація соціалізаційних завдань особистості на етапі

дошкільного дитинства вимагає оновленого педагогічного підходу й створення умов для соціалізації дитини у педагогічному процесі дошкільного закладу.

Ефективність перебігу соціалізації дітей у дошкільних навчальних закладах потребує таких умов:

1. Готовність педагогів до здійснення соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві та відбір із суспільного довкілля такого змісту, який має соціалізаційний потенціал для дітей-дошкільників.

2. Створення програмно-методичного забезпечення соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей у дошкільних навчальних закладах.

3. Забезпечення діяльності дошкільної установи як відкритої соціально-педагогічної системи, що покликана активно залучити дитячу спільноту та педагогічний колектив у соціокультурні зв'язки із соціумом і сприяти гармонійній соціалізації дітей.

Відтак, у започаткованому дослідженні використовували педагогічне проектування системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини-дошкільника, компоненти якої відображають логічну послідовність і адекватне відтворення у реальній освітній практиці педагогічної діяльності через забезпечення організованої взаємодії у системі „дитина-дорослий”, „дитина-дитина” і „дитина-соціум”.

Соціально-педагогічний супровід у контексті гуманістичної освітньої парадигми є особливою формою здійснення пролонгованої системи соціальних, психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на оптимальну фіксацію дорослим досягнень дитини і труднощів, які можуть виникнути, допомогу дитині в її прагненні досягнути соціальний світ, віднайти себе в соціальній взаємодії з іншими дітьми.

Соціально-педагогічний супровід повинен реалізовуватися одночасно як двоєдиний процес нерозривно пов'язаних у своєму функціонуванні складових, що мають складні залежності. По-перше, сім'я та дошкільний навчальний заклад повинні забезпечувати зростання дитини, яке здійснюється як практичне входження у предметне, природне і соціальне середовище власної життєдіяльності. По-друге, через формування суб'єктивної основи особистості дитини дошкільного віку у позиції здобувача знань, соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, підпорядкованості мотивів, бажань, інтересу до явищ навколишнього середовища, подій, людей, самої себе.

За такого розуміння соціально-педагогічний супровід соціалізації є процесом особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує і тим, хто цього потребує, спрямованим на актуалізацію соціального

потенціалу дитини для її успішної соціалізації-індивідуалізації на засадах гуманістичної тенденції, яка відповідає реальному статусу сучасного дошкільного дитинства, що уможливорює педагогічно виважену соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві.

Започатковуючи етап реалізації моделі супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, наголосимо, що предметом дослідницького інтересу не випадково обрано дошкільний навчальний заклад як один з провідних інституцій соціалізації особистості на етапі дошкільного дитинства. Обґрунтовуючи вибір полігону дослідницької діяльності, ми виходили з усвідомлення того, що дошкільний навчальний заклад покликаний забезпечити входження дитини в широкий соціальний світ та сприяти її соціальному становленню. Саме тут дитина формує свою індивідуальність, здійснює творче самовиявлення, вчиться розуміти свої можливості, потреби, інтереси, вибудовує стосунки зі світом, з дорослими, з іншими дітьми. Окрім того, дитяча група дошкільного закладу здійснює соціальне навчання дошкільника, сприяє його вправляння у просоціальній поведінці на основі соціально-усталених норм у спілкуванні та діяльності, формує ціннісні орієнтації, адекватну самооцінку дитини. Від ступеня реалізації цих завдань залежить соціальне та особистісне становлення дитини.

На нашу думку, сучасний дошкільний навчальний заклад повинен функціонувати як заклад, відкритий соціуму, заклад соціальної дії, культурний, інформаційний, дозвілєвий центр, суб'єкт соціального партнерства, що передбачає наявність творчих ініціатив, значущих не тільки для дошкільного закладу, але й для жителів мікрорайону, міста (села).

Він покликаний створювати умови для активного залучення дітей у суспільне довкілля, організувати життєдіяльність у соціокультурному просторі з акцентом на регіональний аспект, формувати особистісне ставлення до фактів, подій, явищ у житті, сприяти підвищенню особистісної значущості для дітей того, що відбувається навколо, розвивати їх суб'єктність. Відповідно до цього дошкільний заклад є своєрідним посередником між родиною, з якої виходить малюк, та широким соціальним світом, з позашкільними навчальними закладами, закладами культури та суспільним довкіллям. Також дошкільний навчальний заклад покликаний забезпечити нормалізацію та корегування впливу на дитину неблагополучної сім'ї.

Новизна інтегрованої технології соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві полягала в тому, що був організований реальний цілеспрямований процес у загальному просторі діяльності дошкільного закладу з

конкретним змістом, формами і методами роботи, спрямованої на входження дитини дошкільного віку у світ конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціокультурного досвіду на основі її суб'єктивного пізнання соціального довкілля та конструювання образу соціального світу.

Розкриємо методичні особливості технології соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві.

Педагоги продумували оптимальну організацію простору (на двох рівнях: духовно-моральному та предметно-просторовому) як різнобічного соціокультурного середовища, що створює цілісну насичену картину світу.

Педагогічним колективом закладу накопичувалася база даних про пізнавальний, соціально-особистісний, художній, фізичний, моральний розвиток кожної дитини (через діагностичні методики, що дозволяють виявити суб'єктивний світ дитини, аналіз продуктивної діяльності, педагогічні спостереження).

Педагогами здійснювалася індивідуальна допомога дитині щодо розвитку її задатків, здібностей, активності, ініціативності, самостійності, відповідальності та досягати життєвого успіху у провідних видах дитячої діяльності.

Зміст соціально-особистісного розвитку та виховання дітей, організація їхньої діяльності базувалися на інформації про соціальний світ, закладений у авторській програмі "Дошколярик у суспільному довіллі", доступний розумінню дитини і життєво важливий для неї.

Пріоритети в побудові педагогічного процесу надавалися організації різних видів дитячої діяльності в їх взаємозв'язку на засадах синтезу, комплексного підходу, інтеграції. Діяльність дитини оцінювалася з позиції її суб'єктивних можливостей та особистісного розвитку, досягнення порівнювалися лише з її власними здобутками, оцінювався не лише результат, але й процес діяльності (оцінка тактовна, у випадках негативної – на самоті).

Заохочувалися прояви самостійності, ініціативності, активності та відповідальності, а також вільний вибір дітьми елементів педагогічного процесу.

Вихователі активно використовували інноваційні технології соціально-особистісного розвитку дітей (єтюди, ігри-вправи, розігрування ролей, аналіз виховних соціальних ситуацій, дискусії, діалог, метод колективного генерування ідей, проекти), що звільняло мислення дитини від інерції, стимулювало потенційні можливості фантазії, творчості, розвивало уяву дітей, сприяло формуванню можливості власного вибору.

Соціально-педагогічний супровід соціалізації дитини також передбачав особистісно зорієнтовану взаємодію між тим, хто супроводжує (вихователь) і

тим, хто цього потребує (дитина), на засадах гуманістичного виховання, яке відповідає реальному статусу сучасного дошкільного дитинства. Як стверджує Т. Поніманська, дорослий для дітей 4-5 років є джерелом нових знань, пізнавальних вражень, які втілюються у перші навчальні вміння. Для старшого дошкільника цінність дорослого полягає в можливості останнього брати участь у різноманітних соціальних зв'язках, орієнтуватися в багатстві та ієрархії міжлюдських стосунків, а відтак, бути прикладом просоціальної поведінки в суспільному довіллі для дитини [6]. Отже, окреслимо головні позиції взаємодії дорослого та дитини:

– діалогічне спілкування з дитиною засноване на засадах співробітництва, партнерства та демократизації взаємин;

– відхід від прямого примусу дитини до діяльності і заміна його дитячими інтересами, виборами та бажаннями;

– поєднання педагогічної вимогливості до дітей зі врахуванням їхньої потреби в самостійності, активності, ініціативності та відповідальності;

– використання педагогіки успіху, опертя на кращі якості дитини і розкриття її здібностей, повага до прав і свобод, допомога в індивідуалізації, самореалізації;

– усунення причин дитячого незнання, невміння, неправильної поведінки без приниження гідності дитини;

– партнерське посередництво між дитиною та соціальним світом, побудоване на активній взаємодії;

– заохочення доброзичливих толерантних стосунків між вихованцями, створення атмосфери активного ділового спілкування дітей (мовного, ігрового, творчого) у групі;

– відсутність обмежень вихователем природного гомону в групі;

– сприяння співробітництву дітей при виконанні колективних робіт, співвіднесенню задумів та дій;

– наповнення і спрямування усіх форм діяльності на посилення взаємодії із зовнішнім предметним світом та суспільним довіллям задля набуття дітьми нового соціального досвіду.

Такий підхід змінив підбір засобів, форм та методів роботи з дітьми. Тому в основу організації педагогічного процесу в дошкільних групах було покладено свободу дитячого вибору, що дозволяло розвивати самостійність, ініціативність, проявлялося в гуманістичній спрямованості її активності, бажанні виявляти своє ставлення до світу відповідно до соціокультурних традицій, прийнятих у суспільстві.

Висновки. У запропонованій статті були подані характеристики етапу дошкільного дитинства, які детермінують особливості перебігу процесу соціалізації дитини в цей період онтогенезу, а також

окреслена система соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у період дошкільного дитинства. Соціально-педагогічний супровід соціалізації дитини-дошкільника є одним з компонентів педагогічного процесу, соціально-психологічним механізмом його управління і відображає професійну інтерпретацію педагогом соціальної ситуації розвитку дитини, перетворення її на чинник соціально-особистісного становлення. Він є постійним, послідовним, рухливим, адаптованим до умов

діяльності конкретного дошкільного закладу та основних виховних завдань дошкільної освіти, що враховує соціальну ситуацію розвитку дитини, її суб'єктивний світ та мікросоціальне оточення її життєдіяльності та дозволяє забезпечувати гармонійну соціалізацію особистості в дошкільному дитинстві. Накопичений нами теоретичний та практичний матеріал вимагає свого подальшого вдосконалення, що і окреслює перспективу нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Психологічний супровід особистісно-орієнтованого виховання // Початкова школа. – 2003. – № 3. – С. 1-6.
2. Богуш А.М. Наступність, перспективність, спадкоємність – складові неперервної освіти // Дошкільне виховання. – 2001. – № 11. – С. 11-12.
3. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка. – СПб.: Речь, 2004. – 272 с.

4. Кононко О.Л. Плекаймо в дітей життєдайне самоставлення // Дошкільне виховання. – 2002. – № 2. – С.3-7.
5. Мухина В.С. Возрастная психология. – М.: Академия, 1997. – 432 с.
6. Поніманська Т.І. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14-15.

Подано до редакції 19.03.08

РЕЗЮМЕ

У статті розглядаються особливості соціалізації особистості в дошкільному дитинстві, а також виділяються основні позиції взаємодії педагога і дитини в цьому процесі.

Ключові слова: соціалізація, педагогічна взаємодія, соціально-педагогічний супровід, дошкільна установа.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности социализации личности в дошкольном детстве, а также выделяются основные позиции взаимодействия педагога и ребенка в этом процессе.

Ключевые слова: социализация, педагогическое взаимодействие, социально-педагогическое сопровождение, дошкольное учреждение.

SUMMARY

The article demonstrates features of personal socialization at preschool age; ascertains some principal items of interaction of teacher and child in this process.

Keywords: socialization, pedagogical interaction, social-pedagogical support, preschool establishment.